

DUBROVAČKI SLOVINAC U KONTEKSTU HRVATSKOG REALIZMA

Antun Pavešković

Časopis »Slovinac« počeo je izlaziti u Dubrovniku 1. svibnja 1878. godine. *Proglas* na 4. stranici prvoga broja potpisali su Pero Budmani, Antun Kazali, Ivan August Kaznačić, Medo Pucić, Jovan Sundečić, Vuk Vrčević i Luko Zore, ovaj potonji potpisan je i kao »odgovorni urednik, vlasnik i izdavalac«. Bacimo li pogled na čitavu 4. stranicu, očito prostor čija je namjena bila opravdati i objasniti pojavu lista, vidjet ćemo pred spomenutim *Proglasom* nešto kraći *Spomen i poklon*, a u dnu stranice još i podulju bilješku. Sve zajedno uzev, sadržaj ove stranice znakovit je za profil cijeloga časopisa tijekom svih godina njegove nazočnosti na hrvatskoj kulturnoj sceni.

Umjesto određena književna pravca i njegove javne promocije, umjesto neke umjetničke koncepcije, *Proglas* razlogom pojave časopisa uzimlje odsuće, točnije govoreći, potrebu nadvladavanja odsuća književnog lista u Dalmaciji, nakon što su se ugasili *Zora Dalmatinska*, *Zvijezda* i *Dubrovnik*. Nadalje, zadaćom časopisa apostrofirano je promicanje književnosti, umjetnosti i obrtnosti, što znači da će se on baviti, zapravo, svačim pomalo, odnosno da će biti kulturno glasilo dosta neodređena profila.

Spomenuta fusnota, smišljena kao svojevrsna emendacija uvodnom *Pozdravu i poklonu*, najavljuje ujedno i prijepore izazvane u hrvatskome kulturnom prostoru ideologijskom pozadinom cijeloga projekta. S obzirom na reakciju zagrebačkog *Obzora*, očito je već i sama najava novoga lista izazvala dvojbe i otpore. Redakcija dubrovačkog časopisa pravda se od prigovora glede imena i porabe dvaju pisama

— latinice i ćirilice. Činjenica da se umjesto konkretna narodnog imena uzimlje nadomjestak, uobičajen doduše u književnoj tradiciji, ali i posve anakron u sedamdesetim godinama XIX. stoljeća, pravda se kako starinom naziva i njegovom dugotrajnom porabom, tako i činjenicom da se i sama nedavno osnovana Akademija u Zagrebu »nije nazvala ni hrvatska, ni srpska nego jugoslavenska jer je i za bugarsko i kranjsko pleme osnovana«. Pritom se zdravo za gotovo uzimlje da je njegova poraba u hrvatskoj dopreporodnoj književnosti u Dubrovniku pokrivala isti semantički prostor kao i njegova recentna uporaba, a to pak nije bilo ništa drugo do implicitnog pokušaja legitimiranja jugoslavenstva kao koncepcije stare u najmanju ruku stoljećima. Nije zgorega naglasiti da o sadržaju pojma hrvatstva jednoga, recimo, Vetranovića ili Nalješkovića možda i ne možemo suditi sa sigurnošću, ali im tomenu identifikaciju svakako osporiti ne možemo, a upravo to implicitno čine na samom početku pokretači *Slovinca*, budući da se od samog početka časopis pozivao na dubrovačku baštinu kao temelj vlastite tradicije. Bit će i ta, ako ne u namjeri ali u ishodu ipak protuhrvatska koncepcija, jedan od razloga što im je zagrebački *Obzor* najavio kratak vijek.

Uporaba latiničkog i ćirilicnog pisma pravda se činjenicom da se »naša četiri plemena na jugu služe — jednom ili drugom bukvicom«, pričem je opet više nego očita poznata zamisao o jednom narodu emaniranu u četiri plemena: hrvatskom, srpskom, slovenskom, bugarskom. Ovaj argument poduprt je i tendencioznom i u osnovi netočnom tvrdnjom da se i Akademija u Zagrebu služi obim pismima, odnosno da je spremna prihvatiti ih ravnopravno. Da bi i djelom podkrijepili vlastitu orijentaciju, na predhodnoj su stranici ćirilicom tiskali prepatetičnu patriotsku budnicu Meda Pucića *Srbi na Kosovu 1878*. A naslovnoj je stranici prvoga broja časopisa pripala jednako patetična pjesma *Slovinac* Jovana Sundečića čija strofa

*Evo nam Slovinca,
Duševna ljubimca!...
On ne smeta da se
Srbi Srbim glase,
Ni da budi s kime
Hrvat mienja ime,
Il' Bugari ili Kranjci
svoj amanet da ne hrane;
Al' priznajmo, da istoga
Starog hreka — svi smo grane.*

sažimlje zapravo i ideologijska polazišta svog auktora, ali i svjetonazorni profil čitavog lista. Pritom nas ne može zavesti pseudo-tolerantnost Sundečićeva, budući da on, nedvojbeno, dopušta samo formalno raznoimenost, ne videći iza imena narode, nego tek pokrajinska plemena jedinstvene nacije.

Kako je sav hrvatski javni, pa tako i kulturni prostor, kontaminiran ideologijom i kako mi ne možemo pobjeći od svoga vremena i prostora, držim uputnim upustiti se u metadiskurzivnu digresiju odmah na početku: naime, nije mi aprioran cilj baviti se ideologijskom dimenzijom jednog, barem formalno kulturno-književnog časopisa kakvim se najavljuje *Slovinac* i tako pridonositi našoj ionako preideologiziranoj atmosferi. No podsjetio bih na jedan problem metadiskursa koji pokušava rasvijetliti Culler kada kaže: *Tamo gdje jedan tekst tvrdi da analizira i rasvjetljuje drugi, može se pokazati da bi taj odnos zapravo valjalo obrnuti: da se tekst koji analizira rasvjetljuje s pomoću analiziranog teksta, koji već sadrži implicitan proračun analitičarevih poteza i razmišljanje o njima.* (Culler, 119)

Dakle, ako ne krivotvorimo objekt opisa, a to se uvijek može do stanovite mjere provjeriti, naš je opis istinit u mjeri u kojoj biva i tautološkom strukturom. Hoću reći da *Slovinac*, ako želimo govoriti o njemu ozbiljno, jednostavno nameće ideologiziran diskurs, a treba priznati i to da nas vlastitom, mjestimice izrazito vrijednosnom orijentacijom tjera ili na tzv. neutralan diskurs, koji u krajnjoj liniji znači prešućivanje problema, ili na zauzimanje vrijednosnih pozicija, što onda unaprijed dovodi u dvojbu objektivnost i znanstvenost našega vlastitog retoričkog instrumentarija, u dobroj mjeri ionako upitna u slučaju književne znanosti. I jedna i druga opcija zastupljena je, inače, u kritičkoj literaturi o ovome časopisu.

Prolistamo li, dakle, sasma površno prvo godišće časopisa, naći ćemo u prvom broju i »istorično-etnografični« ogled *Pogled po istoku* i u njemu zaključak koji, i pored pretenzija teksta na objektivnost, naprosto vonja po ideologiji i to najtendencioznijoj: *To je srpsko načelo, veliko načelo moralno, koje mora nametnuti poštovanje i samim neprijateljima Srpstva, ako može neprijatelja imati pleme koje traži samo svoje, a žrtvuje se i za svoje i za bratovljevo.* (Vijenac, 1878./1, str. 7)

Crtica *Koje je naše ime?* u 4. broju zaključuje da bi zemlju Slovenaca, Hrvata, Srba i Bugara trebalo nazvati Slovinijom, a jezik slovinskim, čiji bi temelj imao biti hercegovački dijalekt, sve po analogiji s Italijom koja je toskanski usvojila kao talijanski standardni jezik. U petom pak broju u rubrici književnost predstavljen

je inače kvalitetnim člankom Ivan Gundulić kao prvijenac »slovinke« knjige, hrvatske zemlje i srpski krajevi ravnopravno su–postavljeni »našoj«, tj. dalmatinskoj pokrajini, a Hrvatska i Srbija označene zajedno, kao »naša« uža domovina. (Vijenac, 1878./5, str. 36)

U sedmom broju u rubrici *Sitnice* u svojevrsnoj ne polemici ali svakako diskusiji sa zagrebačkim *Vijencem* razjašnjava dubrovački časopis svoja polazišta u odnosu spram Gajeva programa: za razliku od zalaganja za nadomještanje pojedinih narodnih imena jedinstvenim ilirskim, Dubrovčani se zalažu za očuvanje pojedinih narodnih imena, ali ih, implicitno, dezavuiraju sljedeća analogija: *Pruska i Bavarska drže svoje ime, ali su u zajednici Nijemci. — Zašto mi ne možemo bit u svezi Slovinci?* (Vijenac, 1878./7, str. 67) Razlika baš i nije suštinska i svjedoči o, uz stanovitu prilagodbu, nastavljanju Gajeve narodno–političke koncepcije nekoliko desetljeća nakon hrvatskoga narodnog preporoda i silaska Gaja s političke scene.

U tom prvom godištu počeli su tiskati urednici i veliku studiju Jovana Sundečića o životu i radu Božidara Petranovića. Ističući stalno Petranovićevu širokogrudnost i nastojanje o »narodnu jedinstvu«, naglasit će pisac u jednom od sljedećih nastavaka i ovo: *Ali Šibenik, kao čisto jugoslovenski grad, dao je samo Božidara Petranovića, koji je do mozga i živaca bio pravi narodni čovjek, bio prvak rodoljub, koji se je među nami pojavio iza one nemile oluje, koja nam u Dalmaciji, gotovo sa svim i u svijem srcima, bijaše pogasila savkolik oganj živoga rodoljublja i utamanila svako uzvišenije osjećanje za svojijem narodnijem ponosom svaku želju za narodnim preporodajem, svaki disanj ljubavi prema svojijem vlastitijem svojinama.* (Vijenac, 1879./3, str. 45)

Pogledamo li u tom prvom godištu po čemu je *Slovinac* i književni časopis, onda osim prigodnica poput navedene pjesme Sundečićeve, nalazimo i sličnu, nacionalno–romantičarsku pjesmu *Pozdrav »Slovincu«* Stjepana Buzolića, istovrsnu *Što je vila* Mata Vodopića, poneku ljubavnu romanticističku pjesmicu Sundečićevu, budnice iz zbirke davorija Antuna Kazalija, romantičarsku po fonu i prosvjetiteljsku po upućenim porukama pjesmu Antuna Lijepopilija *Uči, uči brajane*. Lijepopilijeva pjesma inače simptomatizira stanovitu tolerantnost redakcije budući da je riječ i o eksplicitnoj pohvali Hrvatske i hrvatskoga jezika. Na naslovnoj stranici 9. broja objelodanjena je i romantičarska ljubavna *Balada* iz tragedije *Milenko i Dobrila* Matije Bana. Naći ćemo u *Slovincu* i historicističku zabavno–poučnu Lijepopilijevu pripovijest *Šilo za ognjilo*, a narav *Slovinčeva*

pjesništva ocrtava i pohvala »čojstvu« rječita naslova *Crnogorac i njegov kam stanovitog S.R.–a*. Sličnog je naboja i *Polazak Crnogorca u boj* Tome Orahovca.

Dakle, što se recentne domaće proizvodnje tiče, a prvo je godište slično ostalima, temeljni je dojam zastarjelost promovirane književne koncepcije. Tu bismo se, barem na prvu loptu, bez ostatka složili s ocjenom Nikole Ivanišina o književnicima i književnim criticima okupljenima oko časopisa: *Iako su živjeli i djelovali u osamdesetim godinama 19. stoljeća, oni se ipak nisu mogli osloboditi uskog romantičarskog shvaćanja iz tridesetih, četrdesetih godina, po kojemu je književnost samo sredstvo narodne borbe, a književnik samo nužan učesnik u toj borbi*. (Ivanišin, 1962., 209)

Ivanišinova je ocjena besprijeorna dok se sumnji ne podvrgne njen središnji krypto–argument: osamdesete godine XIX. stoljeća. *Slovinčeva* bi koncepcija, dakle, bila nesukladna upravo ovom povijesnom odsjeku, iz čega se predmnijeva da je to razdoblje po nečemu neupitno. Nadalje, ako su romantizam i prosvjetiteljstvo tijekovi na koje se neposredno nadovezuje hrvatski preporod, te ako se književni ukus hrvatske preporodne književnosti kreće u krugu klasicizma, rokokoja i sentimentalizma (Živančević, 214), tada je *Slovinac* ne samo izravni potomak idejnih polazišta promotora hrvatskoga narodnog preporoda, nego i najizravniji recidiv onog čudnog konglomerata obuhvaćena imenom književnosti u doba preporoda.

Pitanje je sad je li književnost sedamdesetih i osamdesetih godina i različita i jednoznačno određiva spram i za razliku od književnosti četrdesetih. U ove se dvojbe neizostavno upliće i kroničan, ali nipošto samo terminološki, problem književnopovijesne karakterizacije, odnosno miješanja društveno–povijesnih i književno–povijesnih nazivaka. No, ako se društvenopovijesna oznaka za tzv. ilirizam, odnosno preporodnu književnost, pokuša nadomjestiti preciznim književnopovijesnim nazivljem, odmah zapadamo u teškoće koje sažeto katalogizira Frangeš: romantizam u hrvatskoj književnosti nije bio apstraktno čist jer nije nastao kao polemika protivu klasicizma, a ni klasicizma kod nas u punom smislu riječi i nije bilo. (Frangeš, 220) Za realizam u hrvatskoj književnosti uobičajilo se promatrati razdoblje od Šenoine smrti do 1895., a razdoblje od 1865. do Šenoine smrti nazvano je Šenoinim dobom, ma što to značilo. I sam je Frangeš tu podjelu osporio temeljitim argumentima, pričem mi se osobno čini da utilitarizam — bio on socijalni, nacionalni, politički — kompleksno obilježava hrvatsku književnost a ne samo njena pojedina razdoblja.

No, ako je Frangešova tvrdnja: *Značajka je hrvatske književnosti da je propovijedanja nije oslobodio realizam nego modernizam* (Frangeš, 245), točna, a ona to u dobroj mjeri ipak jest, tada *Slovinac* nipošto nije anakron. On tek dijeli prostor u kome je književnost u najmanju ruku još i, ako nije samo i isključivo, sredstvo izvanestetske ideologije i retorike. Nadalje, nije dubrovački časopis ni izmislio ali ni okončao jugoslavensku retoriku, pak ni po tome on nije anakron. Takvim bismo ga mogli nazvati samo uvjetno, s obzirom na činjenicu da je *književnost Slovinaca bila znatnim dijelom romantičarska* (Ivanišin, 1962., 242). Naime, čak i s obzirom na recentne književnike, nije to časopis isključivo anakrono romanticističkog profila. Tako će barem u karakterizaciji i pokojem dijalogu Franasovićeve pripovijetke *Nenadana utjeha* auktorski glas sluhom za opis stvarnosti nagovijestiti protorealizam, a lateralno, usputnim ekonomskim raščlambama, dotaknuti i realizmu naravan postupak socijalno–kritičke motivacije. Sličan nerv za prikaz stvarnosti očituje i opis Gruža i Trstenog u pripovijetci *Pusto srce* Stojana Kosovca, inače posve prionula ideologiji dubrovačkog srpstva.

No, niti *Slovinčevi pjesnici* Matija Ban, Josip Bersa, Marko Car, oba Kaznačića, Antun Kazali, Medo Pucić, Vid Vuletić Vukasović i brojni drugi, ni njegovi prozaici, spomenuti Kosovac i Franasović, te Vukasović, Bersa, Car, nisu u povijesti hrvatske književnosti osvojili značajnije mjesto. Iznad lokalne važnosti uzdiže se tek Mato Vodopić, koji u tom časopisu objavljuje samo pripovijetku *Na Doborskiem razvalinam*.

U književnom odsjeku lista treba spomenuti odabir tiskane književne baštine dopreporodnoga Dubrovnika, kao što je to devet najznačajnijih drama iz korpusa tzv. frančezarija, Bruerevićeve komedija *Vjera iznenada*, izbor iz pjesama Đura Hidže, itd. Objelodanjeni su i brojni kvalitetni članci o starim dubrovačkim književnicima.

Svoju prosvjetiteljsku misiju časopis je ispunio i kvalitetnim ali i kvantitetom znatnim odabirom prijevoda iz stranih književnosti, pričem je do osobita izražaja došla iznimna obrazovanost većine promotora *Slovinca*. (Ivanišin, 1962, 217–227) Ivanišin ističe osobito uspješan odabir i prijevode niza značajnih, ali i manje poznatih talijanskih književnika. Znatno je zastupljena i francuska književnost. Slabije su prošle slavenske književnosti, pa je tako najznatnija, ruska zastupljena tek prijevodom jedne kraće Tolstojeve proze kao i s nekoliko proznih odlomaka bez naznake auktorstva. No zato je dosta napisa, kako književno–prigodnih tako i publicističkih, bilo posvećeno Rusiji i Rusima. Od njemačkih književnika u

Slovincu su zastupljeni Lessing, Goethe, Schiller i osobito često Heine. (Ivanišin, 1962, 225) Antun Kazali preveo je i Shakespeareovu tragediju *Julije Cezar*. Od klasičnih književnosti Luko Zore preveo je Sofoklova *Kralja Edipa*, Medo Pucić četiri pjevanja iz *Odiseje*, a Josip Peričić *Razgovor Sokrata s Kritonom*. Poliglot Pero Budmani u nizu je nastavaka objelodanio svoj prijevod izravno sa sanskrta Kalidasine drame *Sakuntala*.

Glede prijevoda iz svjetskih književnosti očito je redakcija nastojala biti i aktualna, objelodanjujući djela nastala u XVIII. i XIX. stoljeću, ali, s nekoliko prijevoda književnih klasika te nizom dobrih informativnih članaka o svjetskim književnicima i književnostima, djelovati i kulturno–prosvjetiteljski. Svoje čitateljsko općinstvo nastojali su upoznati i s narodnim pjesništvom kao i narodnim pripovjedalaštvom. U oblasti publicistike objelodanili su i nekoliko temeljitih političko–povijesnih napisa, a i niz znanstveno–popularnih, ali i nekoliko vrlo ozbiljnih znanstvenih, poglavito jezikoslovnih ogleđa. Svoju kulturno–prosvjetiteljsku misiju upotpunili su ozbiljno pripremljenim epigrafskim priopćenjima.

Ako *Slovinac* razmotrimo u kontekstu specifičnog diskurzivnog prostora periodike, jasno je da se ne može mjeriti s položajem sudišta u pitanjima književnosti i kulturne politike koji je jednome *Vijencu* uspio priskrbiti Šenoa. (Frangeš, 283) Dubrovački časopis niti je iza sebe imao i približno jaku stvarateljsku osobnost, niti je bio poetološki profiliran. Čak su i kasnije usvojene ideje umjerena realizma na stranicama *Vijenca* u drugoj polovici osamdesetih, bez obzira na poetološku razblaženost, radikalne za gosparsku umivenost dubrovačkog časopisa. Za razliku od *Hrvatskoga svjetozora* koji već 1877.–1878. nastoji afirmirati realizam, *Slovinac* kao da u najmanju ruku izbjegava pristajanje uz neki pravac, a povremeno bježi u narodnosni romanticizam. S obzirom na zabavno–poučnu narav tek mu izdaleka i djelomice možemo prisposodobiti omladinske almanaha *Velebit* i *Hrvatski dom*, dok će almanah pravaške mladeži *Hrvatska* iz 1880. i 1881. po svom nacionalnom usmjerenju biti radikalno suprotivan dubrovačkom časopisu. Pravaška sušačka *Hrvatska vila*, a pogotovo Starčevićeva *Sloboda* tiskana 1878.–1883. također na Sušaku, svojom izrazito hrvatskom orijentacijom naprosto odudaraju od dubrovačkog »slovinstva«, ali su po otporu autonomaškom talijanaštvu ipak neizravno srodni. No, dok će Starčevićev dnevnik i *Vila* odnarođivanju suprotstaviti na političkom i kulturnom planu ideologiju hrvatstva, *Slovinac* se u ponešto drukčijim okolnostima nastoji austrijskom

protežiranju talijanaštva u Dalmaciji suprotstaviti pokušajem kontaminiranja dubrovačke tradicije, gajevskog ilirstva i proklamirano tolerantnog, uglavnom neagresivnog slovinstva, tj. jugoslavenstva. On pokušava stvoriti uvjete za onaj tip politički korisne suradnje koju će u budućnosti operacionalizirati hrvatsko–srpska koalicija. To što uzajamnoj političkoj koristi, raguzejskom lokalnom ponosu i kulturnoj samosvijesti srpska agentura u Dubrovniku perfidno na duge staze podmeće vlastite ciljeve, ne pravda dubrovačke »Slovince«, ali barem donekle objašnjava njihov uglavnom pošten, mada politički površan, idealizam.

Dok 1883. na stranicama *Vile* nalazimo već i poznatu polemiku oko naturalizma, Dubrovčani ostaju vjerni svojim polazištima i u svom časopisu zaobilaze književni aktualitet, i dalje njegujući prosvjetiteljsko–romanticistički utilitarizam. I tako sve do zadnjega, 36. broja sedmog godišta, tiskana 21. prosinca 1884. godine. Više je auktora zaključilo da se *Slovinac* ugasio i s bioloških razloga. No, činjenica da je uspio okupiti samo vremesne auktore i suradnike, da je privukao malo mlađih entuzijasta, rječito svjedoči koncepcijsku neodrživost toga projekta. Bit će da je to razlog njegovu utruću, značajniji nego je kampanja *koja se bila digla na urednika, kada je pod pseudonimom Milivoja Strahinića stao da donosi svoj alegorijski pjesmotvor »Objavljenje« u stilu i duhu Danteove Komedije.* (Lozovina, 240)

S današnje distance lakše je uočiti njegovu apsurdnu poziciju: *Slovinac* je aktualan upravo po onome po čemu danas predstavlja anakronizam a to je njegova ideološka koncepcija, dok je irelevantan upravo po onoj koncepciji one komponente koja je imala biti njegovim nosivim slojem, a to je književnost. Za nas je, naime, aktualan ne kao nositelj integralističke koncepcije, nego kao povijesno svjedočanstvo o jednoj od značajnih političkih koncepcija djelatnih na hrvatskoj društveno–povijesnoj pozornici. Ta koncepcija imat će u dubrovačkim okvirima malignan nastavak. Naime, jedan od promotora *Slovinca*, Luko Zore, pokrenut će dvadesetak godina po gašenju tog lista, novi časopis, *Srđ*, i u njime sasma otvoreno, bez obzira na povremene pozive na slogu Hrvata i Srba, zastupati stranu dubrovačkih Srba katolika. Uostalom, taj će razvitak dovesti i do osnivanja Matice srpske u Dubrovniku 1909. godine. No to već s književnošću ima malo veze. A daleko je i prije smušenu negoli zlonamjernu duhu književnog i kulturnog projekta zvana *Slovinac*.

CITIRANA LITERATURA I VAŽNIJA LITERATURA
O ČASOPISU SLOVINAC

- Bersa, Josip. *Dubrovačke slike i prilike*. Zagreb 1941., str. 233, 234, 289, 295.
- Culler, Jonathan. *O dekonstrukciji. Teorija i kritika poslije strukturalizma*. Prijevod Sanja Čerlak. Zagreb 1991.
- Frangeš, Ivo. *Realizam. Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4. Zagreb 1975., str. 219–488.
- Haler, Albert. *Novija dubrovačka književnost*. Zagreb 1944., str. 112.
- Ivanišin, Nikola. *Pokretači i važniji suradnici dubrovačkog časopisa »Slovinac«*. *Dubrovnik*, II/1956., br. 4, str. 1–12.
- Ivanišin, Nikola. *Časopis »Slovinac« i slovinstvo u Dubrovniku*. *Rad Akademije*, knj. XI, Zagreb 1962., str. 171–245.
- Lozovina, Vinko. *Dalmacija u hrvatskoj književnosti*. Zagreb 1936., str. 239, 240, 247.
- Perić, Ivo. *Dubrovačka periodika 1848–1918*. Dubrovnik 1980., str. 26–28.
- Perić, Ivo. *Dubrovačke teme XIX. stoljeća*. Zagreb 1997., str. 55, 56, 57–141, 172, 173.
- Skerlić, Jovan. *Istorija nove srpske književnosti*. Beograd 1914., str. 363.
- Stojan, Stanislava. *Ivan August Kaznačić, književnik i kulturni djelatnik*. Dubrovnik 1993., str. 148–155.
- Stojanović, Ivan. *Dubrovačka književnost*. Dubrovnik 1900., str. 301, 333.
- Živančević, Milorad. *Ilirizam. Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4. Zagreb 1975., str. 7–217.